

ISSN - 2277 - 5730

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - XIV

Issue - I

January - March - 2025

MARATHI PART - III

Peer Reviewed Referred and
UGC Listed Journal No. 40776

Single Blind Review / Double Blind Review

Impact Factor / Indexing
2023 - 7.428
www.sjifactor.com

EDITOR

Dr. Vinay Shankarrao Hatole

Assistant Professor, International Center of Excellence in Engineering
& Management (ICEEM) College, Waluj, Chhatrapati Sambhajnagar. (MS)

PUBLISHED BY

AJANTA PRAKASHAN

Jaisingpura, Chhatrapati Sambhajnagar. (MS)

The New Miraj Education Society's
KANYA MAHAVIDYALAYA, MIRAJ

*(Affiliated to Shivaji University, Kolhapur
ICSSR Sponsered)*

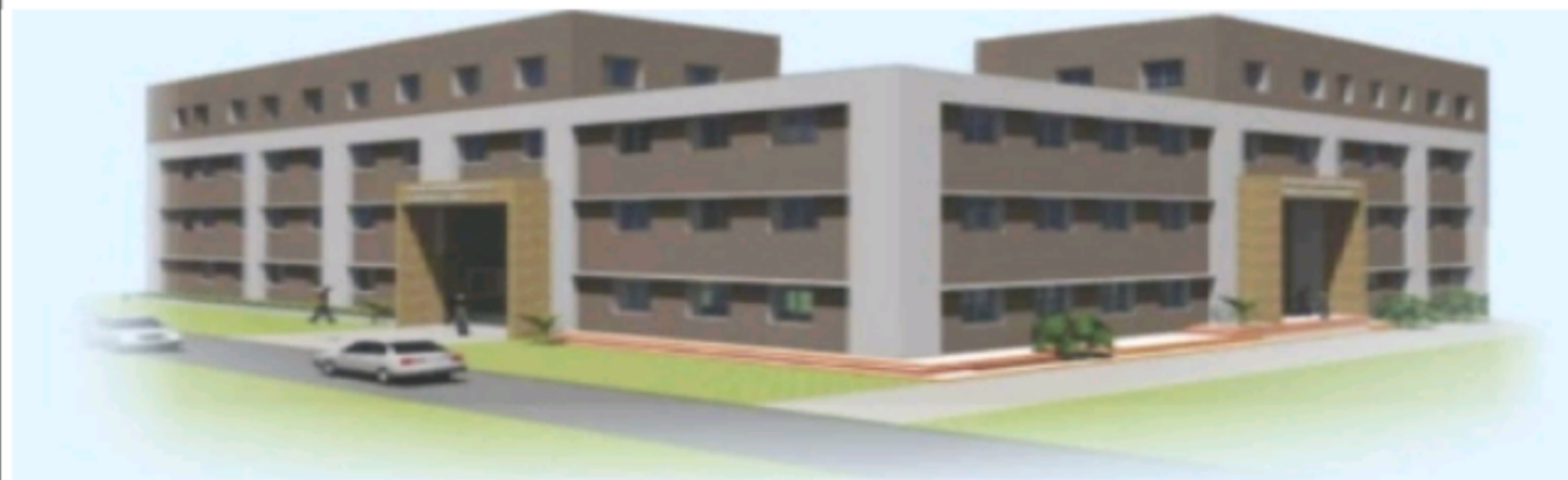
One Day Multidisciplinary National Seminar
On

**GENDER SENSITIZATION
FOR GENDER EQUALITY**

Monday, 6th January, 2025

Organized by

IQAC & Department of Economics,
Geography, History, Political Science,
Psychology, Sociology, Library Science,
Physical Education & Sports

Prin. Dr. Ulhas Malkar
Principal & Organizing Secretary

❧ CONTENTS OF MARATHI PART - III ❧

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१४	स्त्री सबलीकरण आणि भारतातील स्त्री साक्षरता, आयुर्मान व माता मृत्यू दर यांचा चिकित्सक अभ्यास प्रा. डॉ. संतोष संभाजी शेळवे	७६-८०
१५	कोल्हापूर जिल्ह्यामधील मनरेगा योजनेमधील महिलांचा समाजशास्त्रीय अभ्यास संयोगिता दिलीप सोरटे	८१-८५
१६	भारतीय समाजातील लिंगभावात्मक रुढीवादी भूमिका: स्वरूप, आव्हाने व बदल प्रा. डॉ. सीमा विठ्ठलराव शेटे	८६-९२
१७	स्त्री हत्या करणाऱ्या सामाजिक कुप्रथा प्रा. डॉ. सुवर्णा प्रकाश पाटील	९३-९७
१८	मुस्लीम पथ विक्रेते स्त्री आणि पुरुष यांच्या आर्थिक स्थितीचा तुलनात्मक अभ्यास तैय्यबा अप्पासाहेब मुलाणी	९८-१०३
१९	स्त्री चळवळीतील महत्पूर्ण अध्याय-सतीप्रथा निर्मुलन प्रा. उषादेवी अंकुश कांबळे	१०४-१०७
२०	परभणी जिल्ह्यातील लिंग गुणोत्तराचा एक चिकित्सक अभ्यास डॉ. विनायक तुकाराम पवार	१०८-११०
२१	आदिवासी संस्कृतीमधील स्त्रीचे प्रतिबिंब (मराठी कादंबरीच्या अनुषंगाने) डॉ. विनायक शरदचंद्र राऊत	१११-११५
२२	महिलांवरील अत्याचार: स्वरूप, कारणे व उपाय प्रो. डॉ. मधुरा बाबासाहेब देसाई	११६-१२२
२३	भारतीय समाज व्यवस्थेतील स्त्री-पुरुष असमानता - एक अभ्यास प्रा. डॉ. सुनील संभाजी साठे	१२३-१२८
२४	भारतातील स्त्री-पुरुष समानता आणि महिला सक्षमीकरण प्रा. डॉ. स्वाती अशोक माळकर	१२९-१३३
२५	२१ व्या शतकातील पुरुष आणि महिलांच्या भावनिक बुद्धिमत्तेचा तुलनात्मक अभ्यास प्रा. तबस्सूम हारूनबाशा शेख	१३४-१३९
२६	भारतातील महिला विषयक वाढती गुन्हेगारी: एक चिंतन प्रा. उमेश वांगदरे	१४०-१४४
२७	लैंगिक हिंसाचार आणि स्वायत्तता: भारतीय महिला चळवळीचा सहभाग डॉ. व्ही. एन. जगताप	१४५-१५०

२२. महिलांवरील अत्याचार: स्वरूप, कारणे व उपाय

प्रो. डॉ. मधुरा बाबासाहेब देसाई

राजश्री छत्रपती शाहू कॉलेज, कोल्हापूर.

कु. विश्रांती जांबीवंत चव्हाण

संशोधक विद्यार्थिनी, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर.

गोषवारा

आज भारतीय स्वातंत्र्याला ७६ वर्षे उलटून गेली तरी देखील समाजात स्त्री बाबत समानतेचा दृष्टिकोन अपेक्षेप्रमाणे विकसित होऊ शकला नाही ही खेदाची बाब आहे. स्त्रीच्या पूर्वीच्या परिस्थितीत आज बदल झालेले असले तरीही स्त्री अजूनही खऱ्या अर्थाने पुरुषाच्या बरोबरीला आलेली नाही. आधुनिक स्त्रीला सर्व प्रकारच्या संघर्षातूनच वाट काढावी लागते. स्त्री म्हणजे सृजनशीलता, सामर्थ्य आणि करुणाजन्य शक्ती होय पण या शक्तीचा २१ व्या शतकात देखील छळ होताना दिसत आहे. घराची आर्थिक बाजू सांभाळताना, तिला घर सांभाळून नोकरी करताना तारेवरची कसरत करावी लागते. आजही स्त्रीचा जन्म आनंदाने स्वीकारला जात नाही. आईच्या गर्भात ही ती सुरक्षित नाही निर्णय प्रक्रियेत स्त्रीला फारसे महत्त्वाचे स्थान दिले जात नाही. तिच्या श्रमाची गणना उत्पादक श्रमांमध्ये होत नाही. देशातील विविध वृत्तपत्रे व चित्रवाहिन्या पाहिल्यास स्त्री भूषण हत्या प्रकरणे, स्त्रिया वरील अत्याचाराची उदाहरणे मोठ्या प्रमाणात पहावयास मिळतात. अजून हुंडाबळी सारखे गुन्हे दिसून येतात. कायद्याने जरी स्त्री पुरुष समानता असली तरी त्याची अंमलबजावणी होत नाही किंवा अजूनही स्त्रीच्या मनावर रुढी, प्रथा, परंपरा धर्माचा पगडा असल्यामुळे स्त्रीच्या हक्कासाठी व संरक्षणासाठी केलेल्या कायद्याचा वापर करून घेत नाही. आज तर भांडवलशाहीमध्ये स्त्रियांच्या सौंदर्याचाही बाजार मांडला जात आहे शोषण चालूच आहे फक्त शोषणाचे संदर्भ, शोषणाची साधने बदलली आहेत. शोषण करण्याची प्रक्रिया बदलली आहे. बाकी सारे तेच आहे. प्रसार माध्यमातून प्रसारित होणाऱ्या बातम्यांमधून देखील स्त्रीची विकृत प्रतिमा सतत रंगवली जाते एकूणच काय तर स्त्री, स्त्रियांचे प्रश्न स्त्रियांच्या भावना, स्त्रीचे माणूस म्हणून जगणं आज धोक्यात आल्याचं पावला पावला गणित आपणास जाणवते आहे. स्त्रीला करावा लागणार संघर्ष, स्वतःच्या कुटुंबाबरोबर करावा लागणार संघर्ष, सभोवतालच्या समाजाशी करावा लागणार संघर्ष, देशाशी करावा लागणार संघर्ष एकूणच काय जन्मापासून मरेपर्यंत स्वतःला सिद्ध करण्यासाठी करावा लागणार संघर्ष ही भारतातील स्त्रीची सत्य अशी कैफियत आहे. या परिस्थितीचा विचार करता महिलांचे सक्षमीकरण व स्त्रिया विषयी समाजाची मानसिकता बदलणे ही एक काळाची गरज आहे. देशाच्या जडणघडणीमध्ये व्यक्तीचे व्यक्तिमत्व घडवण्यात स्त्रियांचा वाटा महत्त्वाचा आहे. आजच्या स्त्रीने जुनाट खुळचट प्रतिमा पुसून टाकून नवीन स्वातंत्र्य समतेचा पुरस्कार करणारी नवीन प्रक्रिया उभा केली पाहिजे. समाजाने स्त्रीकडे पाहण्याचा दृष्टिकोनात बदल केला तर निश्चितच स्त्रियांना योग्य प्रकारे न्याय मिळेल व एक स्वाभिमान स्त्री म्हणून या जगात वावरता येईल. जोपर्यंत स्त्री-पुरुषांमध्ये समानतेच्या

पातळीवर व्यवहार होत नाहीत तोपर्यंत समाजवादी समाज जीवन निर्माण होणार नाही. जनमाणसात स्त्री-पुरुष समानतेची जाणीव निर्माण करण्यासाठी खास प्रयत्न करावे लागतील. सान्या समाजातील माणसाचे जाणीवतेच्या पातळीवर नव्याने सामाजीकरण करावे लागेल तरच खऱ्या अर्थानं स्त्री स्वातंत्र्याची पहाट उगवेल.

प्रस्तावना

भारतीय संस्कृती पुरुष प्रधान संस्कृती आहे. असं म्हटलं जातं याचा अर्थ भारताच्या संस्कृतीमध्ये महिलांपेक्षा पुरुषांना जास्त महत्त्व दिलं गेलं आहे. हे अनाधिकालापासूनच चालत आलेलं आहे. आणि अजूनही तेच चित्र दिसत आहे. वंश सातत्य व वंश विस्ताराच्या दृष्टीने निसर्गाने स्त्री व पुरुष असे भेद निर्माण केले आहेत. वास्तविक पाहता लिंग असमानते शिवाय या दोन्हीमध्ये काहीच फरक नाही. मात्र काळाच्या ओघात स्त्रीकडे दुय्यमत्व येत गेले आणि पुढे या ना त्या नात्याने सतत पुरुषावर अवलंबून राहणारी स्त्री असे भासऊन पुरुषसत्ताक समाजाने तिला अबला ठरविले व तिच्यावर अत्याचार सुरू झाले. खरंतर प्रत्येक पुरुषाचे जीवन हे स्त्रीशिवाय अपूर्ण आहे हे प्रत्येक पुरुष जातीला माहिती असूनही जणू हे सत्य ते स्वीकारायला तयारच नाहीत.

आज २१ व्या शतकात ही स्त्री जीवनाची होणारी शोकांतिका उघड्या डोळ्यांनी पहावी लागत आहे. त्यांना अनेक समस्यांना सामोरे जावे लागत आहे. बेकारी, महागाई, शिक्षण, सामाजिक अन्याय, अत्याचार, आर्थिक दुर्बलता, तसेच श्रमिक वर्गातल्या कामगार, आदिवासी शेतकरी, शेतमजूर, मध्यमवर्गीय नोकरदार, दलित अपेक्षित मागासवर्गीय घरेलू कामगार, गिरणी कामगार, अशा संघटित व असंघटित क्षेत्रात काम करणाऱ्या सगळ्या स्त्रियांना आजही पैशापासून आरोग्यापर्यंत आणि मारझोडीपासून हुंडाबळी पर्यंत अनेक अत्याचारांना सामोरे जावे लागत आहे. मुलगा जर वंशाचा दिवा मानला जात असेल तर, मुलगी ही त्या दिव्याची ज्योत आहे. दोन्ही घरे प्रकाशमय करण्याची ताकद या स्त्री ज्योतीमध्येच आहे हे जाणीवपूर्वक विसरले जाते.

आपण जर पुरुषप्रधान संस्कृतीच्या उतरंडीचा विचार केला तर या उतरंडीत सर्वात खालचे स्थान स्त्रीच्या वाट्याला जाते. महात्मा फुले यांनी स्त्रियांना ज्ञानाचा प्रकाश दाखवला व तो प्रकाश कायमस्वरूपी तेवत राहावा यासाठी सावित्रीबाईंनी आयुष्याची ५० वर्षे खर्च केली तरी सुद्धा स्त्रीचं अस्तित्व आज २१ व्या शतकातही कमीच वाटते. एक आदर्श पत्नी, एक आदर्श माता, एक आदर्श सून, एक आदर्श सासू, अशा नानाविध भूमिका पार पाडताना स्त्री जीवनाचे हे नाटक कारुण्यमय होते. ज्या स्वराज्यात स्त्रियांना पुरुषांच्या बरोबरीचे स्थान नाही. ते स्वराज्यच नव्हे आज देशामध्ये कोणतीही घटना घडो त्याचा सर्वात वाईट परिणाम पहिल्यांदा स्त्री वर्गात वरती होतो. आज स्त्रियांच्या आरोग्याचा प्रश्न मोठ्या प्रमाणात वाढला आहे. ग्रामीण व दलित महिलांना तर मोठ्या प्रमाणात वेगवेगळ्या आव्हानांना सामोरे जावे लागत आहे. इथल्या लोकशाही देशात सर्वांना समान मत राज्यघटनेमुळे मिळाले आहे. पण सर्वांना समान 'पत' मात्र या लोकशाही देशाने दिलेली नाही. प्रत्येकाच्या मनामध्ये स्त्री-पुरुषांमधील भिन्नता, स्त्री कमजोर आहे, ही ती दुबळी आहे. अशा प्रकारची मते मोठ्या प्रमाणात भिणवली आहेत. खुद्द स्त्रीया देखील आज या खोट्या विचाराच्या बळी पडल्या आहेत.

आज या विषमतेच्या चौकटीत साखळदंडाने बांधलेल्या स्त्रीला मुक्त करण्याची गरज आहे. आणि हे करण्याची ताकद केवळ स्त्रीमध्येच आहे. जोपर्यंत महिला पुढे येत नाही तोपर्यंत समाजाचे राष्ट्राचे कल्याण होणार नाही हे महात्मा गांधीजीचे उद्गार योग्यच

आहेत. डॉ. वसंत गोवारीकर म्हणतात, “स्त्रीच्या हाती सत्ता दिली, सगळा कारभार सोपवला तर देश महासत्ता होण्यास वेळ लागणार नाही”.

शोधनिबंधाची उद्दिष्टे

प्रस्तुत शोधनिबंध पुढील उद्दिष्टानी लिहिण्यात आला आहे.

१. महिलांवरील अत्याचाराचे स्वरूप समजून घेणे.
२. २०२२ सालापासून भारतामध्ये होणाऱ्या स्त्रियांवरील अत्याचाराची आकडेवारी अभ्यासणे.
३. महिलांवरील अत्याचाराची कारणे शोधणे.
४. महिलांवरील अत्याचार थांबवण्यासाठी उपाय सुचविणे.

शोधनिबंधाची विभागणी

या शोधनिबंधाची विभागणी चार विभागात करण्यात आली आहे. पहिल्या विभागात महिला वरील अत्याचाराचे सुरु स्पष्ट केले आहे. दुसऱ्या विभागात भारतामध्ये होणाऱ्या स्त्रियांवरील अत्याचाराची आकडेवारी अभ्यासण्यात आली आहे. तिसऱ्या विभागामध्ये महिलांवरील अत्याचाराची कारणे विशद केली आहेत. व चौथ्या विभागात महिलांवरील अत्याचार कमी करण्यासाठी उपाय सुचविले आहेत.

अभ्यासपद्धती

प्रस्तुत शोधनिबंध करण्यासाठी दुय्यम सामग्रीचा वापर करण्यात आला आहे ही सामग्री स्त्रियांच्या संदर्भातील विविध पुस्तके, मासिके, वृत्तपत्रांमधील लेख, इंटरनेट, इत्यादींचा वापर करून माहिती गोळा केली आहे.

महिलांवरील अत्याचाराचे स्वरूप

स्त्रियांना समान व सन्मानाचे स्थान देणाऱ्या देशांमध्ये पहिला क्रमांकाचा देश नॉर्वे हा असून त्या पाठोपाठ फिनलंड व डेन्मार्क या स्कॅडेनेव्हियन देशांचा समावेश आहे. स्त्रियांचे आरोग्य व जीवित रक्षण याबाबत भारताचा १२८ वा क्रमांक असून बालमृत्यूच्या वाढत्या प्रमाणाने भारताला थेट अपराध्याच्या पातळीवर नेऊन बसवले आहे. भारतात होणाऱ्या दर एक लक्ष जन्मांमागे मृत्यू पावणाऱ्या मुलींची संख्या ४५० एवढी असून तो या संदर्भातील जगातला सर्वात मोठा आकडा आहे.

भारतासारख्या प्रगत राष्ट्रात ही स्त्री भूषण हत्याचे प्रकार राजरोसपणे सुरू असल्यामुळे दर हजारी स्त्रियांचे प्रमाण कमी होत आहे. महाराष्ट्र राज्य स्त्रीविरोधी गुन्हात पहिल्या क्रमांकावर आहे. १४.३% गुन्हे दर ३३ मिनिटांनी महाराष्ट्रात घडत आहेत बालिकावर होणारे ११.३ % बलात्कार व ७७.३% वेशा व्यवसायासाठी लहान मुलींची विक्री महाराष्ट्रात होत आहे हे केवळ नोंदवलेले गुन्हे आहेत. कितीतरी गुन्हे नोंदविले जात नाहीत बालविवाहाला बंदी घालणारे कायदे देशात असताना राज्यभरात दरवर्षीला लाखोनी असे विवाह होत असल्याचे चित्र आहे शिक्षणात मुलीचे यशस्वी होण्याचे प्रमाण अधिक असूनही त्यांच्यातला अन्याय अत्याचार व हुंडाबळीचे प्रमाण कमी झालेले नाही. महिलांवरील गुन्हांचे वाढते प्रमाण लक्षात घेऊनच राज्यभरातील पोलीस आयुक्तलयांना महिला

सहाय्य कक्षाची स्वातंत्र्यपणे स्थापना करावी लागते. ही काही अभिमानास्पद बाब नाही संस्कृतिक व समाजसेवेच्या क्षेत्रात महिलांनी उच्च स्थान मिळवले असले तरी धार्मिक क्षेत्रात त्यांना सर्वोच्च स्थानापासून अजून दूरच ठेवण्यात आले आहे. महिलांकडे पाहण्याच्या दृष्टिकोनात अद्याप व्हावातसा बदल झाला नाही. एवढाच याचा अर्थ आहे. आपण आपल्या स्त्रियांना फारसे चांगले वागत नाही. त्यांची पुरेशी काळजी घेत नाही. आणि त्यांचा योग्य तो सन्मानही राखत नाही हेच यावरून सिद्ध होते.

कायद्याने बदलता येईल असे हे चित्र नाही. त्यासाठी खऱ्याखऱ्या मानसिक परिवर्तनाची ही गरज आहे. आर्थिक सुबत्ता आली की तिच्यासोबत संस्कृतीक संपन्नता येते हे ही आपल्यातीलच एक चुकीचे समीकरण आहे. ओरिसा आणि बिहार राज्यात स्त्री भूषण हत्येचे प्रमाण तेथील दारिद्र्यामुळे मोठे आहे. असे मानले तर पंजाब व हरियाणा ही देशातील सर्वाधिक संपन्न राज्य असूनही जन्माला येऊ घातलेल्या मुलीला ठार मारणारी सर्वाधिक गुन्हेगार राज्य असाही त्यांच नावलौकिक आहे. संपन्नता आणि संस्कृती याचा संबंध पार संशयास्पद करून टाकणारे हे दुर्दैवी वास्तव आहे. आज सध्याची परिस्थिती पाहिली असता भारतामध्ये स्त्रियांवरील हिंसाचाराचे तब्बल ४,४५,२५६ गुन्हे नोंदवले गेले आहेत. दररोज १२२० गुन्हे या नोंदी झालेल्या राष्ट्रीय गुन्हे नोंदणी संस्थेने संकलित केलेल्या गुन्हाची आकडेवारी आहे. स्त्रियांवर होणारी हिंसा त्यांच्या रोजच्या आयुष्याच्या प्रत्येक पैलूशी जोडलेली आहे. कामाच्या ठिकाणी होणारा लैंगिक छळ, स्त्रियांची खरेदी-विक्री, लैंगिक शोषण, कौटुंबिक हिंसा, कल आणि भाषेमध्ये डोकावणारा लिंगभेद या सगळ्या दृष्टिकोनातून त्याचा परिणाम म्हणजे स्त्रियांची सुरक्षितता धोक्यात येणे होय.

त्याचबरोबर या सगळ्या कारणामुळे मुली व महिला त्यांच्यावर होणारे हिंसेबाबत पाऊल उचलू शकत नाहीत. बॅरियर्स इन एक्सेसिंग जस्टिस ऑफ १४ रेप सर्व्हेयर्स इन उत्तर प्रदेश या २०२० साली प्रकाशित झालेल्या अहवालामध्ये सांगितले आहे. त्याचबरोबर स्त्रियांवर होणाऱ्या हिंसेचं निवारण करण्यासाठी शासनाने जी काही यंत्रणा उभी केली आहे. ती स्त्रियांच्या आवाक्याबाहेर राहण्यासाठी अनेक घटक जबाबदार आहेत. जात, वर्ग, शारीरिक अक्षमता आणि वयाचा मोठा प्रभाव होत असल्याचं आपल्याला दिसून येतं. दलित ह्यूमन राइट्स डिफेंडर्स नेटवर्क या संघटनेने आपल्या अहवालामध्ये दलित स्त्रियांवर होत असलेल्या लैंगिक अत्याचारांचा अभ्यास करून ५० केस स्टडी प्रकाशित केले. हा अहवाल सांगतो की यातल्या ६२ टक्के मुली १८ वर्षाखालील होत्या. क्राइम इन इंडिया: २०२२ या अहवालानुसार देखील १८ते ३० या वयोगटात बलात्काराचे सर्वात जास्त गुन्हे नोंदवले गेले आहेत. अशा सगळ्या परिस्थितीत ही स्त्रिया काम करतात, पैसे कमवतात, मात्र कामाच्या ठिकाणी होणार छळ त्यांच्या मार्गातला मोठा अडथळा ठरतो. बंगळूर आणि दिल्ली राजधानी परिसरातील कपड्यांच्या कारखान्यात काम करणाऱ्या महिलांच्या एका सर्वेक्षणानुसार १७% महिला कामगारांनी कामाच्या ठिकाणी लैंगिक छळ होत असल्याचा सांगितलेला आहे.

२०२२ सालापासून भारतामध्ये स्त्रियांवरील होणाऱ्या हिंसाचाराची आकडेवारी

राष्ट्रीय कुटुंब आरोग्य पाहणी

अहवाल - ५ (२०१९-२१) नुसार १८ते ४९ या वयोगटातील २९% महिला आपण १५ वर्षे वयानंतर घरी शारीरिक हिंसा सहन केली असल्याचं सांगतात.

स्त्रियांवरील अत्याचाराची कारणे

आजपर्यंत स्त्रीच्या वेदना केवळ स्त्रीच्या राहिलेल्या नाहीत स्त्रियांना अनेक समस्यांना सामोरे जावे लागते.

या सर्व समस्यांचे मूळ कारण शोधण्याचा प्रयत्न केला तर त्याचे उत्तर आजची समाजव्यवस्था हेच सापडेल आणि त्यातही खोलवर जाऊन विचार केला तर या समाज व्यवस्थेतील कुटुंब व्यवस्था हेच कारण सापडेल.

स्त्रियांवरील अत्याचाराची पुढील कारणे सांगता येतील**१. लिंग आधारित श्रमविभागणी**

कुटुंबातील मुख्य कर्ता पुरुष किंवा इतर पुरुष सभासदाचे श्रम हे आर्थिक कुटुंबाबाहेर जोडले जाऊन कुटुंबातील आई-वहिण पत्नी एकूण मुलाचे संगोपन स्वयंपाक घरगुती कामांशी तिला जोडले जाते पुरुषप्रधान व्यवस्थेत कुटुंबातील कामाचे मोल नसल्याने आर्थिकदृष्ट्या ती दुसऱ्यावर अवलंबून राहते कुटुंबातील चार भिंतीतच तिचे विश्व दडपले आहे. तिच्या अधिकाराची जाणीव तिला होत नाही. बऱ्याचदा स्त्रिया आर्थिक दृष्ट्या स्वावलंबी असल्या तरीही पुरुषप्रधान व्यवस्थेत तिच्या श्रमावर, वेतनावर पुरुषांचाच अधिकार असतो. घटनेने दिलेले हक्क रुढीने बनवलेली प्रवृत्ती आणि प्रत्यक्ष भोवती असणारी परिस्थिती या सर्वांचा आपसात विरोध असल्याने स्त्री-पुरुषांमधील बेदीली बोलकी होऊ लागली आहे.

२. कुटुंबातील सत्तासंबंध

पुरुषप्रधान कुटुंब रचना मुळातच असमान तत्वावर आधारित असल्याने कुटुंबात स्त्रीला समान संधी समान दर्जा नसतो. कुटुंबात पुरुष उच्च स्थानी असतो. तो अधिकाराने मोठा असतो व आपले निर्णय दुय्यम स्थान दिलेल्या घरातील स्त्रीवर लादतो.

३. कुटुंबाची पारंपारिक चौकट

पुरुषप्रधान व्यवस्थेत स्त्रियांभोवती होते अनेक पारंपरिक चौकटी निर्माण केल्या गेल्या आहेत. 'पतिव्रता स्त्री', 'आदर्श माता', 'आदर्श गृहिणी', याचे जाळे निर्माण करून सासुरवास सहन करावा नवऱ्याच्या जाचापुढे अधिक सहनशीलतेने वागावे हे गृहीत धरले जाते व तिला आदर्श स्त्री असे संबोधले जाते. यातूनच प्रत्येक स्त्रीने नवऱ्याप्रती स्त्री धर्म पाळावा अशा पारंपारिक चौकटी निर्माण केल्या आहेत.

४. पतीची व्यसनाधिनता

पतीच्या व्यसनाधिनतेमुळे विशेषतः दारूमुळे किंवा स्त्रीने कष्टाने मिळवलेले पैसे नवऱ्याला दारू व जुगारसाठी न दिल्याने स्त्रीवर अत्याचार होत राहतो.

५. मुलगा- मुलगी भेद

अजूनही कुटुंबात आणि समाजात मुलगा- मुलगी असा भेद केला जातो. मुलांसाठी वेगळे व मुलींसाठी वेगळे नियम बंधने दिसून येतात. मुलगी झाल्यास स्त्रीलाच दोषी ठरवून तिला त्रास दिला जातो. मुलगा होईपर्यंत मुलीची संख्या वाढवून तसेच अलीकडे स्त्रीभ्रूण हत्या करून स्त्रीच्या शरीरावर अत्याचाराच केला जातो. कळी उमलण्याआधीच तिचा जगण्याचा हक्क नाकारला जातो.

६. हुंड्यांची प्रथा

समाजात अजूनही हुंडा देणे व हुंडा घेणे हे प्रतिष्ठेचे लक्षण मानले जाते हुंडा देणे व हुंडा घेणे यावर कायद्याने बंदी आहे. तरी देखील कोणत्याही स्वरूपात ही प्रथा सुरू आहे. यातूनच आज हुंडाबळीसारखे गुन्हे दिसून येतात. वर्तमानपत्रात रोज किमान एक तरी घटना स्त्री अत्याचाराची असते. तिला कधी हुंड्यासाठी छळले जाते तर तिला कधी रॉकेल टाकून जळले जाते. शिवाय लप्तात आहेर कमी आले तर तिला आयुष्यभर टोचून बोलले जाते. तिचा शारीरिक मानसिक छळ केला जातो.

७. असुरक्षित समाजव्यवस्था

घरात स्त्री सुरक्षित नसतेच तसेच समाजात वावरतानाही ती असुरक्षित असते. नोकरी व्यवसायात, शेतावर, बांधकामावर ही ती सुरक्षित नसते. अशा ठिकाणीही तिच्यावर विविध प्रकारे अत्याचार केला जातो.

थोडक्यात स्त्रीवरील अत्याचाराची अशी विविध कौटुंबिक, मानसिक, सामाजिक, कारणे दिसून येतात.

स्त्रियांवरील अत्याचाराला आळा घालण्यासाठी सुचविलेले उपाय

स्त्रिया वरील अत्याचाराची वरील विविध कारणे पाहिल्यास ती कमी होण्यासाठी स्त्रिया विषयी समाजाची मानसिकता बदलणे ही काळाची अत्यावश्यक गरज आहे. यासाठी पुढील उपाय सुचविता येतील.

१. स्त्री सुरक्षिततेच्या नियोजनाची तरतूद व अंमलबजावणी

स्त्रियांवर शाळेत, कॉलेजमध्ये, नोकरीवर जाताना, व नोकरीच्या ठिकाणी अत्याचार होतात त्यामुळे त्यांच्यात भीतीची असुरक्षिततेची भावना निर्माण होते. शासनाने स्त्रियांवर होणाऱ्या अत्याचारांची दखल घेऊन त्यांच्या सुरक्षिततेसाठी कठोर नियमांची अंमलबजावणी केली पाहिजे याशिवाय विधवा कायदा (१९५५), हिंदू वारसा कायदा (१९५५), घटस्फोट प्रतिबंधक कायदा (१९६१), या कायद्यात सुधारणा झाल्या पाहिजेत.

२. पालक व समाज यांच्यात जागरूकता निर्माण करणे

आपल्या पुरुषप्रधान समाजात मुलीच्या शिक्षणाचा उपयोग माहेराच्या कुटुंबाला होत नाही पालकांचा म्हातारपणी सांभाळ करण्याची क्षमता जबाबदारी फक्त मुलाची असते या मानसिकतेला वैचारिक व भावनिक क्रांतीतून तडा देऊन स्त्री- शिक्षणाचा म्हणजेच महिलांना सक्षम करण्याचा प्रयत्न यशस्वीपणे केला गेला पाहिजे.

३. स्त्री- शिक्षणात आधुनिक शिक्षणाची प्रभावी अंमलबजावणी

स्त्रियांच्या शिक्षणात जागतिकीकरण, खाजगीकरण, उदारीकरण, यांना सामोरे जाण्याची क्षमता कौशल्य देणारे शिक्षण असणे गरजेचे आहे. या आधुनिक शिक्षणामुळे स्त्रियांना नोकरीच्या निरनिराळ्या संधी उपलब्ध होतील.

४. स्त्रियांच्या व्यक्तिमत्व विकास कार्यावर भर

स्त्रियांच्या सर्वांगीण विकासात स्त्रियांचे व्यक्तिमत्व हा एक महत्वाचा घटक आहे. स्त्रियांच्या व्यक्तिमत्व विकासासाठी प्राथमिक माध्यमिक स्तरापासूनच औपचारिक शिक्षणाबरोबर अनौपचारिक शिक्षण मिळणे गरजेचे आहे. स्त्रियांची उदासीनता हे त्यांच्या

अपयशाचे गमक आहे .यासाठी स्त्री संघटनांची संख्या वाढली पाहिजे. स्त्रियांसाठी व्याख्याने,चर्चासत्रे, कृती सत्रे यांचे आयोजन कार्यक्षमरित्या झाले पाहिजे.यामुळे स्त्रिया स्वयंपूर्ण होऊन शिक्षणातील व जीवनातील समस्यांना त्या समर्थपणे तोंड देऊन शकतील.

निष्कर्ष

सध्या स्त्रियावर होणारे गुन्हे व लैंगिक अत्याचार यांची संख्या फार मोठ्या प्रमाणात वाढत आहे.त्या हिंसेची मूळ ज्या पितृसत्तेत आहेत ती आपल्या समाजात फार खोल रुजलेली आहेत.यावरून असे सुचित करण्यात येते की, स्त्रीचा सन्मान आणि संरक्षण हे तिचेच नाही तर संपूर्ण समाजाचे कर्तव्य आहे.भारतीय समाजातील प्रत्येक व्यक्तीने या कर्तव्यासाठी पुढाकार घेतला पाहिजे.यामुळेच एक सशक्त समृद्ध आणि प्रगल्भ समाजाची निर्मिती होईल.

थोडक्यात स्त्रियांना केंद्रस्थानी ठेवून नियोजन, स्त्री सक्षमीकरणासाठी निधी, स्वयंसहायता गटामार्फत आर्थिक विकास व सक्षमीकरण सुरक्षा व संरक्षण विषयक तरतूद,महिलांच्या मालमत्ता हक्काची जोपासना, अपघातग्रस्त महिलांचे पुनर्वसन, स्वयंसेवी संघटनेचे प्रयत्न, एकात्मिक बालविकास सेवा योजनेचा यंत्रणेचा महिला सबलीकरणासाठी वापर व्यक्ती समाज शासन यांचा स्त्री शिक्षणाकडे पाहण्याचा व्यापक दृष्टिकोन, समाजाच्या मानसिकतेत बदल इत्यादीमुळे स्त्रियांवरील अत्याचाराचे प्रमाण निदान काही अंशी तरी कमी होईल.

संदर्भ ग्रंथ

१. पुस्तके

- I. Desai Neera and Thakkar Usha, "Women in Indian Society", National Book Trust India,(2001).
- II. चाळके शोभा (संपादक), 'भारतीय स्त्रियांचे स्वातंत्र्य'? निर्मिती विचारमंच, कोल्हापूर (२०१०)
- III. Mahatpatra Subahshini, 'Development of Woman Challenges and Response, Rajat publications, New Delhi(2006)
- IV. Sen Bimla, "Role of Women in Nation Building", Abhishek Publication,Chandigarh (2007)
- V. Soni Balhir, "Empowerment of Women workers, the Unorganised Sector" A.S.Saini for dominant publisher, Delhi (2007)

२. मासिके

१. सांबर दिपाली, 'स्त्रिया वरील कौटुंबिक हिंसाचार व कायदा', मुक्तीवेध स्त्री विशेषांक, पुणे (डिसेंबर २००६)
२. संकपाळ दत्तात्रेय, "महिला सक्षमीकरणासाठी शिक्षण" शिक्षण संक्रमण, अंक १० (मार्च २०१२)

३. Website

१. <https://ruralindiaonline.org/en/articles /violence-against-women-in-india-mr/>